

Liturgia Sacra 10 (2004), nr 1, s. 5-21

KS. ANDRZEJ KLOCEK
Łowicz – Włocławek

DUSZPASTERSKO-LITURGICZNY KONTEKST ZMIAN W TRZECIM TYPICZNYM WYDANIU *MSZAŁU RZYMSKIEGO*

Trzecie po soborze watykańskim II wydanie *Mszału rzymskiego* zostało promulgowane przez papieża Jana Pawła II 20 kwietnia 2000 r.¹ Księgę tę opublikowano jednak dwa lata później, w 2002 r.² Kontekst duszpastersko-liturgiczny zmian wprowadzonych w trzecim wydaniu omawianej księgi zostanie omówiony w trzech punktach. Najpierw przedstawione zostanie streszczenie tych dyskusji, jakie toczyły się przy okazji prac prowadzonych nad tą edycją (1). Jako że zasadniczą część *Mszału* stanowią teksty eucharystyczne, stąd w kolejnej części niniejszej prezentacji zostaną wypunktowane najważniejsze zmiany, jakim podległ podstawowy korpus *Mszału* (2). Ponieważ — tak jak jest to w przypadku każdej księgi liturgicznej — formularze stanowiące podstawowy korpus *Mszału* poprzedzone są wskazaniem teologicznymi, liturgicznymi i duszpasterskimi dotyczącymi *ars celebrandi*, stąd w kolejnym punkcie scharakteryzowane zostaną ważniejsze zmiany, jakim podległ tekst *Wprowadzenia ogólnego do Mszału rzymskiego* (3). Prezentacja niniejsza zakończona zos-

¹ M. BARBA, *La genesi istituzionale dell' „Editio Typica Tertia” del „Missale Romanum”*, Not 38 (2002), s. 56.

² *MISSALE ROMANUM ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum Ioannis Pauli PP. II cura recognitum. Editio typica tertia*, Typis Vaticanis 2002.

tanie zasugerowaniem rozważenia pewnych punktów, bezpośrednio bądź pośrednio wynikających z nowości zamieszczonych w *editio typica tertia* posoborowego *Mszалу rzymskiego*, a także z kontekstu duszpastersko-liturgicznego, w którym ta edycja się pojawia (4). Oczywiście, trudno omówić wszystkie nowości wprowadzone w toku redakcji, trudno omówić wszystkie wątki poruszane w trakcie ponad dziesięć lat trwającej pracy nad nowym wydaniem, trudno też wskazać wszystkie możliwe konteksty zaangażowane w proces recepcji tej księgi liturgicznej, która bodajże jest najczęściej wykorzystywaną księgą w Kościele. Zatem już na wstępie wprowadzić należy zastrzeżenie, iż z konieczności jesteśmy skazani na wybór, streszczenie i na opuszczenie wielu ważnych wątków. Całość służy zaprezentowaniu znajdujących się w omawianej edycji ważniejszych nowości i zasugerowaniu pewnych punktów do ewentualnej dyskusji.

1. Praca nad redakcją trzeciego wydania *Mszалу rzymskiego*

Chociaż kolejne wydanie *Mszалу rzymskiego* sytuowane może być w porządku sukcesji po antycznych sakramentarzach i średniowiecznych księgach nazwanych wówczas *missale plenarium*³, niemniej — podejmując się opisu tej edycji w perspektywie bardziej nam współczesnej — umieścić wystarczy jej powstanie na linii odnowy liturgicznej zainicjowanej w ubiegłym wieku konstytucją Soboru Watykańskiego II *Sacrosanctum Concilium*⁴. Ostateczny kształt trzeciej edycji *Mszалу rzymskiego* to efekt długotrwałej pracy wielu osób, ekspertów, różnych instytucji (konferencje episkopatu, komisje liturgiczne), efekt asymilowania propozycji zgłaszanych z różnych stron świata⁵; dokładne zreferowanie historii, która doprowadziła w końcu do stworzenia dzieła, które, jak każde dzieło ludzkie, nawet najsumienniej dopracowane, odznacza się — jak zauważają to sami jego protagoniści — przymiotem *semper reformanda*⁶, domagałoby się niezrównanie więcej miejsca, stąd w niniejszej prezentacji całe bogate spektrum interakcji między instytucjami i osobami zaangażowanymi w tworzenie nowej edycji z konieczności zawężone zostanie do wskazania jedynie głównych wątków dyskusji toczonych na zebraniach plenarnych Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów.

Missale romanum (...) *editio typica tertia* to księga, która ukazała się ponad trzydzieści lat po pierwszym wydaniu *Mszalu Pawła VI*⁷ i ponad dwadzieścia pięć lat

³ Zob. *Presentazione dell'Em.mo Cardinale Prefetto*, *Notitiae* 38 (2002), s. 455. Cytowany tutaj tekst to prezentacja nowego *Mszalu* dokonana przez kardynała prefekta Jorge Arturo Medina Estéveza.

⁴ Zob. *Discorso di Sua Santità Giovanni Paolo II*, *Not* 32 (1996), s. 379.

⁵ Zob. *Relationi dell'Ecc.mo Monsignor Segretario*, *Not* 27 (1991), s. 45–65.

⁶ BARBA, *art. cyt.*, s. 62.

⁷ *MISSALE ROMANUM ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP VI promulgatum. Editio typica*, Typis Polyglottis Vaticanis 1970.

po *editio typica altera*⁸. Konieczność jej opublikowania dyskutowana była już ponad dziesięć lat wcześniej na zabraniu plenarnym kardynałów i biskupów — członków Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, które odbyło się w 1991 r.⁹ Na zebraniu plenarnym w 1996 r. kontynuowano pracę nad posiadany już projektem¹⁰

Dyskusja na zebraniu plenarnym Kongregacji w 1991 r.¹¹ konkludowana była tą konstatacją, że kilkanaście lat po ukazaniu się *editio typica altera* z 1975 r. zachodzi konieczność uwzględnienia szybkiego procesu rozwoju życia liturgicznego, uwzględnienia — o ile to możliwe — nowych znaków czasu, wśród których wymieniono m.in. zagadnienie odkrycia znaczącej roli różnorodności kulturowej różnych obszarów Kościoła, różnorodności aktualizującej się w wielości form wyrażania się posoborowej zasady aktywnego uczestnictwa. Jeśli chodzi o odzwierciedlenie procesu rozwoju życia liturgicznego, to chodziło tutaj nie tylko o wprowadzenie nowych formularzy, czy o uwzględnienie nowych świętych wprowadzonych w międzyczasie do kalendarza, ale też o zgodność (w części normatywnej) ze wskazaniem tak nowego Kodeksu prawa kanonicznego, jak i dokumentów Stolicy Apostolskiej opublikowanych po 1975 r.¹² Wśród tych dokumentów wymieniano m.in. wprowadzenia do wydanych po 1975 r. ksiąg liturgicznych (*De benedictionibus; Ordo dedicationis Ecclesiae et altaris; De ordinatione Episcopi, presbyterorum et diaconorum; Ordo celebrandi matrimonium*, doprecyzowania wprowadzone do *editio typica altera Ordo Lectionum Missae*), wymieniano też list Jana Pawła II *Vicesimus quintus annus* z 1988 r., instrukcję *Inaestimabile donum* z 1980 r., a zwłaszcza normy *Caeremoniale Episcoporum*¹³. Wbrew niektórym sugestiom, nie podjęto się przekształcania tekstów liturgicznych tak, by można było mówić o całkowicie nowym *Mszale*. Z drugiej strony, dyskutując nad głębokością zmian, zastanawiano się, czy należy projektować wydanie poprawione (*reimpressio emendata*), czy też zmierzać do nowej, trzeciej *editio typica*. Zgłaszane propozycje odnosiły się tak do wprowadzenia ogólnego, jak i do zasadniczego korpusu *Mszatu*. Co do ogólnych zasad, podkreślano konieczność uwzględnienia tego, iż *Mszal* jest nie tylko księgą służącą do celebracji eucharystycznej, czyli księgą sytuowaną wyłącznie w kontekście rytualnym, ale księgą umieszczoną w kontekście duszpasterskim, księgą służącą pomocą dla tych, którzy

⁸ *MISSALE ROMANUM ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum. Editio typica altera*, Typis Polyglottis Vaticanis 1975.

⁹ Sprawozdanie z przebiegu prac zebrania plenarnego Kongregacji zob. *Cronaca dei lavori della „Plenaria” 1991*, Not 27 (1991), s. 82–87.

¹⁰ Sprawozdanie z przebiegu prac zebrania plenarnego Kongregacji zob. *Cronaca dei lavori della „Plenaria” 1996*, Not 32 (1996), s. 477–507.

¹¹ Zob. *Discorsi e relazioni tenuti dall'Em.mo Cardinale Prefetto*, Not 27 (1991), s. 34–44.

¹² Zob. *Presentazione dei motivi per una terza edizione tipica de Messale romano (24 gennaio)*, Not 27 (1991), s. 38–43.

¹³ Zob. *Discorsi e relazioni tenuti dall'Em.mo Cardinale Prefetto*, Not 32 (1996), nr 6/7, s. 412. Bardziej dokładny wykaz dokumentów wraz z odniesieniami bibliograficznymi cytowany jest w: C. BRAGA, L., „*editio typica tertia*” della „*Institutio Generalis Missalis Romani*”, EL 114 (2000), s. 484–485.

pragną pogłębić chrześcijańskiego ducha, księgą pomocną dla chrześcijańskiej formacji wiernych, księgą konieczną nie tylko dla przewodniczącego celebracji, ale dla całego zgromadzenia, księgą będącą znakiem nieskażonej tradycji w odniesieniu *lex orandi et celebrandi* rytu rzymskiego, wreszcie księgą, która jest nieodzownym źródłem dla tłumaczeń na poszczególne języki narodów mieszkających w różnych miejscach mapy kulturowej świata¹⁴.

Na zebraniu plenarnym Kongregacji w 1996 r. przywołano ogólne zasady odnoszące się do kierunku podjętej pracy. Przypomniano wówczas regułę, by w pracach kierować się zasadą niezmienniania substancjalnej jedności rytu rzymskiego. Prefekt Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, kard. Antonio Maria Javierre Ortas, podsumowując postulaty odnoszące się do planowanej edycji stwierdził, że: (1) zamierza się zasadniczo bez zmian przytoczyć tekst drugiej edycji, wprowadzając w koniecznych miejscach i tylko w koniecznych miejscach pewne zmiany uzasadnione względami stylistycznymi; (2) zamierza się uwzględnić zmiany kalendarza rzymskiego odnośnie nowych świąt; (3) zamierza się odnieść do norm znajdujących się w wydawanych po 1975 r. wprowadzeniach teologiczno-pastoralnych do ksiąg liturgicznych i do norm odnoszących się do posługi laikatu zatwierdzonych przez władzę kościelną w prawie powszechnym; (4) zamierza się opublikować księgę o charakterze praktycznym, pozbawioną przesadnie rozbudowanego aparatu krytycznego, odsyłaczy, odnośników i dodatków; (5) nade wszystko zamierza się, by redaktorzy kierowali się zasadą absolutnej wierności autentycznej modlitwie Kościoła powszechnego i formułom zamieszczonym w tradycyjnych tekstach, czyli żeby *lex supplicandi* traktowany był z takim szacunkiem i czcią jak *lex credendi*¹⁵

Kard. Giovanni Canestri, referujący w 1996 r. ówczesny stan prac nad nowym wydaniem *Mszалу*, przedstawił też wówczas w kilku punktach te zagadnienia, które jeszcze nie były rozstrzygnięte. Chodziło o wątpliwości odnoszące się do: (1) zagadnienia opracowania zadowalającej dokumentacji; (2) zagadnienia sposobu umieszczenia modlitw eucharystycznych *pro diversis necessitatibus* oraz *de reconciliacione* (nb. znalazła wówczas uznanie opinia członków Kongregacji, aby te formularze umieścić nie razem z dotychczasowymi czterema, ale osobno w specjalnym dodatku); (3) zagadnienia sposobu uwzględnienia w nowej wersji *Wprowadzenia ogólnego do mszału rzymskiego* punktów zamieszczonych w instrukcji *Varietates legitimae*; (4) zagadnienia formy, w jakiej Ojciec Święty miałby udzielić aprobaty nowej edycji; (5) sposobu przedstawienia nowej edycji wiernym i kapłanom¹⁶.

Wśród pojawiających się głosów krytycznych zgłaszano wątpliwości, czy rozbudowanie *Sanctorale* (jak zauważono, od czasu reformy Soboru Watykańskiego II

¹⁴ BARBA, *art. cyt.*, s. 57–61.

¹⁵ *Tamże*, s. 58.

¹⁶ *Relazioni dell'CEcc.mo Monsignor Segretario*, Not 32 (1996), s. 469nn.

liczba świętych w kalendarzu rzymskim uległa podwojeniu¹⁷) nie sprawi, że pozostanie mniej miejsca dla świętych Kościoła lokalnego. Zgłaszano również uwagi krytyczne odnośnie zasadności wprowadzenia do *Mszалу rzymskiego* łacińskich wersji modlitw eucharystycznych z udziałem dzieci, argumentując, że w przeciwieństwie do innych tekstów euhologijnej części *Mszалу*, te mają jedynie charakter typiczny dla przekładów na języki narodowe i już w założeniu nie mogą być tekstami wykorzystywanymi do celebracji eucharystycznej. Sprzeciwiało się to w jakiś sposób wcześniejszemu założeniu stworzenia księgi służącej do liturgii, a nie tylko źródła do przekładów na języki współczesne¹⁸

W oficjalnym przedstawieniu księgi opublikowanej w 2002 r. Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów wyraża pragnienie, by okazała się wartościowym narzędziem w służbie ludowi Bożemu, gwarancją jedności rytu rzymskiego, środkiem prowadzącym do świadomego i czynnego uczestnictwa w celebracji, skutecznym narzędziem prowadzącym ku zbawieniu¹⁹

2. Nowe elementy odnoszące się do korpusu *editio typica tertia Mszalu rzymskiego*

Nowa edycja *Mszalu rzymskiego* przedstawiana jest nie jako *reimpressio emendata*, ale jako kolejna *editio typica*, planowana jako księga do celebracji sprawowanych w języku łacińskim a także — w nawiązaniu do instrukcji *Liturgiam authenticam* Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów z 28 marca 2001 r. — jako podstawa do tłumaczeń na języki narodowe²⁰. Dekret promulgujący trzecią edycję zapowiada konieczność dokonania rewizji tłumaczeń mszałów i przedstawienia ich Stolicy Apostolskiej celem dokonania *recognitio*. Przejrzenie tłumaczeń ma odbyć się pod kątem ich wierności oryginałowi łacińskiemu, bez interpretacji i parafraz, z uwzględnieniem ducha konkretnego języka narodowego²¹.

Nowa edycja stać się ma dla Kościołów lokalnych gwarancją autentyczności w odniesieniu do tego, co zostało nazwane *unitas substantialis* rytu rzymskiego, gwarancją wierności *traditio* przekazanej przez pokolenia poprzednie pokoleniom, które przychodzą, zgodnie ze starożytnym *adagium: lex orandi legem statuat credendi*. Obecne w korpusie *Mszalu* nowe elementy są w pewnym sensie znakiem trwającego rozwoju rytu rzymskiego²². I choć, oczywiście, rozwój ten w odniesieniu

¹⁷ Zob. *Cronaca dei lavori della „Plenaria” 1996*, Not 32 (1996), s. 480.

¹⁸ BARBA, *art. cyt.*, s. 61.

¹⁹ *Presentazione dell'Em.mo Cardinale Prefetto*, s. 459.

²⁰ *Tamże*, s. 454–455.

²¹ *Tamże*, s. 455.

²² *Presentazione dell'Ecc.mo Arcivescovo Segretario*, Not 38 (2002), s. 460. Cytowany tutaj tekst jest prezentacją nowego *Mszalu* dokonaną przez abpa Francesco Pio Tamburrino.

do *editio typica altera* nie jest rewolucyjny, to zauważyć można wiele ważnych nowości, z których wiele to nie nowe formy, ale po prostu przywołanie form liturgicznych już wcześniej w rycie rzymskim obecnych, z różnych jednak względów zapomnianych.

Na dni powszednie adwentu dotychczasowa *editio typica altera* proponowała zbiór kilku tekstów do wyboru. W *editio typica tertia* znajdują się kompletne formularze na każdy dzień adwentu²³. Podobne zmiany wprowadzone zostały dla dni powszednich wielkiego postu. W miejsce oracji powtarzanych cyklicznie w kolejne dni powszednie wprowadzono formularze na każdy dzień powszedni, których teksty zaczerpnięto ze starożytnych sakramentarzy²⁴.

W wielu dotychczas publikowanych, zatwierdzonych oficjalnie, mszałach narodowych już od dawna wprowadzono możliwość postugiwania się, obok *Symbolu nicejsko-konstantynopolitańskiego*, również *Składem apostołskim*²⁵. Taka możliwość pojawiła się też w nowej edycji *Mszалу rzymskiego*. Jest to nawiązanie do starożytnej tradycji rytu rzymskiego, gdyż obecność *Składu apostołskiego* w liturgii rzymskiej poświadczana jest już począwszy od III w. w *Traditio apostolica* Hipolita Rzymskiego, w dialogowanej formule chrzcielnej, czy w świadectwie ukazującym kształt liturgii rzymskiej w VI w., czyli w *Sakramentarzu gelazjańskim*. Pojawienie się *Składu apostołskiego* w *editio typica tertia Mszалу rzymskiego* interpretowane jest też w wymiarze ekumenicznym w taki sposób, że ta właśnie wersja *Credo* jest uprzywilejowaną formułą wyznania wiary w wielu Kościołach reformowanych. Oczywiście, wymiar ekumeniczny nie był motywem dominującym przy podejmowaniu decyzji o zamieszczeniu w *Mszale* formuły wyznania wiary według *Składu apostołskiego*, acz wątek ten niewątpliwie wart jest odnotowania²⁶. Dodać jeszcze można, że jak w *Symbolu nicejsko-konstantynopolitańskim* wykonujemy skłon głęboki na słowa: *Et incarnatus est de Spiritu Sancto de Maria Virgine*, tak w *Składzie apostołskim* mamy ten sam gest na słowa: *Qui conceptus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine*.

W części odnoszącej się do *Sanctorale*²⁷ wprowadzono w nowej edycji *Mszалу* w porównaniu z *editio typica altera* 19 nowych obchodów, które pojawiły się w *Calendarium Romanum generale* po opublikowaniu drugiego wydania *Mszалу* w 1975 r. Do listy wspomnień obowiązkowych dodano w nowym *Mszale rzymskim*: (1) 14 sierpnia — św. Maksymiliana Maria Kolbe, kapłana i męczennika, (2) 20 września — św. Andrzeja Kim Taegon, kapłana, i Pawła Chong Hasang i towarzyszy, męczenników, (3) 25 listopada — św. Andrzeja Dung-Lac, kapłana i towarzyszy, męczenników. Do listy wspomnień dowolnych dodano w nowym *Mszale*: (1) 23 kwietnia — św.

²³ *Presentazione dell'Ecc.mo Arcivescovo Segretario*, s. 460.

²⁴ *Tamże*, s. 461.

²⁵ Zob. F. KHA, *Le „Symbolum Apostolorum” dans l'„Ordo Missae” de l'„editio typical tertia” du Missel Romain*, EL 116 (2002), s. 298–306.

²⁶ *Presentazione dell'Ecc.mo Arcivescovo Segretario*, s. 461.

²⁷ Zob. C. BRAGA, *Il nuovo Calendario liturgico*, EL 116 (2002), s. 285–297.

Wojciecha, biskupa i męczennika, (2) 28 kwietnia — św. Ludwika Maria Grignon de Montfort, kapłana, (3) 2 sierpnia — św. Piotra Juliana Eymard, (4) 9 sierpnia — św. Piotra Claver, kapłana, (5) 28 września — św. Wawrzyńca Ruiz i towarzyszy, męczenników. Poza tym dodano jeszcze następujących 11 celebracji: (6) 3 stycznia — Najświętszego Imienia Jezus, (7) 8 lutego — św. Józefiny Bakhita, dziewicy, (8) 13 maja — Najświętszej Maryi Panny z Fatimy, (9) 21 maja — św. Krzysztofa Magellanes, kapłana, i towarzyszy, męczenników, (10) 22 maja — św. Rity z Cascia, zakonnicy, (11) 9 lipca — św. Augustyna Zhao Rong, kapłana, i towarzyszy, męczenników, (12) 20 lipca — św. Apolinarego, biskupa i męczennika, (13) 24 lipca — św. Sarbeli Makhluf, kapłana, (14) 9 sierpnia — św. Teresy Benedykty od Krzyża, dziewicy i męczennicy, (15) 12 września — Świętego Imienia Maryi, (16) 25 listopada — św. Katarzyny Aleksandryjskiej, dziewicy i męczennicy²⁸.

W nowym wydaniu *Mszалу* rozszerzeniu uległy jeszcze inne zbiory tekstów. W części, w której znajdują się prefacje, dodano drugą prefację o męczennikach²⁹ W tekstach wspólnych o Najświętszej Maryi Pannie dodano nowe formularze, których teksty w większości znalazły się już wcześniej w *Collectio Missarum de Beata Maria Virgine*. Do części zawierającej formularze mszalne *ad diversa* dodano dwa wzięte z *Mszалу* przedsoborowego. Dodano formularz na mszę *Pro remissione peccatorum*, zaczerpnięty z *editio typica* z 1962 r., gdzie nb. znajdował się pod tytułem *Ad petendam compunctionem cordis*, dodano też formularz *Ad postulandam continentiam*. Wśród nowych formularzy wotywnych warto odnotować obecność formularza *De Dei misericordia*³⁰.

Do nurtu dowartościowującego wcześniej istniejące, uprawnione formy liturgiczne nawiązuje też inny element wprowadzony w *editio typica tertia*. Chodzi tu o obecność dwudziestu ośmiu *orationes super populum* — modlitw wypowiedzianych nad ludem w trakcie błogosławieństwa na zakończenie mszy. Modlitwy te wzbogacają zwyczajną formę rozestania i pochodzą bądź z *Mszалу* z 1962 r., bądź ze starożytnych sakramentarzy³¹

W nowej edycji pojawiają się drobne elementy, często o charakterze redaktorskim, które jednak mają za sobą bardzo poważne racje teologiczne i historyczne. Wskazać można np. obecność dyskusji dotyczącej teologii modlitwy eucharystycznej w takim drobnym elemencie, jak pojawienie się w *editio typica tertia* dialogu przed prefacją, odnośnika do prefacji i tekstu aklamacji *Sanctus* przed tekstem I i III modlitwy eucharystycznej. W dotychczasowym układzie graficznym teksty zatytułowane *Prex eucharistica I seu Canon romanus* oraz *Prex eucharistica III* rozpoczy-

²⁸ Zob. M. BARBA, *Il Temporale, l'„Ordo Missae” e il Sanctorale del nuovo „Missale Romanum”*, EL 116 (2002), s. 320–366; zob. też: *Presentazione dell'Em.mo Cardinale Prefetto*, s. 458.

²⁹ R. FUSCO, *Agiografia e fonti liturgiche: la nuova „Prefatio II de sanctis Martyribus” nel Messale Romano*, EL 116 (2002), s. 307–319.

³⁰ *Presentazione dell'Em.mo Cardinale Prefetto*, s. 459.

³¹ *Presentazione dell'Ecc.mo Arcivescovo Segretario*, s. 462.

nały się, odpowiednio, od *Te igitur* lub od *Vere Sanctus es*. Nowy układ graficzny, w którym zmienna część modlitwy eucharystycznej jest wyraźnie włączona w tekst samej modlitwy eucharystycznej, jest wyrazem udokumentowanej historycznie żywej w Kościele wschodnim i zachodnim teologicznej świadomości, iż *Prex* rozpoczyna się nie od *Vere Sanctus* czy od *Te igitur*, lecz od dialogu przewodniczącego ze zgromadzeniem³². Jedność całości anafory podkreślona jest też przez to, że zaraz za formularzami zawierającymi *Ordo missae*, *Benedictiones sollemnes* oraz *Orationes super populum* jest dodatek z melodiami do śpiewu całości każdej z czterech modlitw eucharystycznych. Możliwe jest zatem, że wszystkie fragmenty anafory, począwszy od dialogu przed prefacją aż do *Amen* po doksologii, są wykonywane śpiewem. Warto by ten pomysł przenieść do *Mszалу* w języku polskim. Jeśli chodzi o umieszczenie w trzeciej edycji *Mszалу* nowych modlitw eucharystycznych *De reconciliatione* I i II oraz *In Missis pro variis necessitatibus*, to zgodnie z wcześniejszymi propozycjami umieszczono je nie bezpośrednio po czterech modlitwach eucharystycznych, lecz w osobnym dodatku po tekstach *Ordo missae cuius unus tantum minister participat*. W jeszcze innym dodatku, już na końcu *Mszалу* przed tekstami *Praeparatio ad missam* i *Gratiarum actio post missam* i indeksami, umieszczono wersje typiczne trzech modlitw eucharystycznych z udziałem dzieci.

Komentujący nowości *editio typica tertia*, abp Francesco Pio Tamburrino zwraca wyjątkową uwagę na obecność w tekście zapisu nutowego. Teksty opatrzone nutami nie znalazły się — jak w poprzednich edycjach — w dodatku, ale obficie umieszczono je w częściach *Mszалу* zawierających *ordinarium* i *proprium missae*. Jak wspomniano, warto zauważyć, że mamy w nowej edycji nuty dla śpiewania w całości wszystkich modlitw eucharystycznych, a nie tylko — jak np. w *Mszale* polskim — tylko fragmentów. Również i w tym przypadku pewien zabieg redakcyjny jest sygnałem potwierdzającym aktualność odpowiednich punktów *Konstytucji o liturgii*, że *principem locum obtineat, ceteris paribus, cantus gregorianus, utpote Liturgiae romanae proprius* (KL 116). Zachęcając do śpiewu, nie zapomina się o *silentium*, przeciwnie, w nowym *Mszale* pojawiają się, obok dotychczasowych, dodatkowe uwagi o możliwości zachowania świętego milczenia np. po każdym czytaniu liturgii słowa³³

3. Nowe elementy odnoszące się do zawartości *Institutio Generalis Missalis Romani*

Wprowadzenie ogólne to w założeniu nie tylko zbiór rubryk, lecz swego rodzaju dyrektorium odnoszące się do *ars celebrandi*, dyrektorium o charakterze teologicz-

³² Tamże, s. 461.

³³ BRAGA, L' „*editio typica tertia*” della „*Institutio Generalis Missalis Romani*”, s. 492; zob. też: *Presentatione dell'Ecc.mo Arcivescovo Segretario*, s. 462–463.

no-liturgicznym i duszpasterskim. Jego celem jest zapewnienie godnego przebiegu i jedności między celebracjami, nie wykluczając jednak różnorodności i możliwości adaptacji uzasadnionych realizacją postulatów aktywnego i owocnego duchowo uczestnictwa wiernych w sprawowanych obrzędach. Zaznaczyć można, iż zgodnie z intencją wyrażających swoje zdanie w dyskusji przedstawiciele różnych instytucji i osób, ingerencje w dotychczasowy tekst *Institutio Generalis* miały na celu nie tyle znaczącą zmianę dotychczasowych norm, ile doprecyzowanie i wyjaśnienie punktów dotychczas istniejących³⁴.

Wprowadzenie ogólne do mszału rzymskiego w pierwszej swej wersji ukazało się już w 2000 r. i zostało opublikowane jako osobna książeczka³⁵. Tekst, który znalazł się w *editio typica tertia Mszału rzymskiego* wydanej w 2002 r., różnił się nieco od wcześniejszego wariantu. Zmiany, aczkolwiek bardzo liczne, odnosiły się głównie do formy literackiej, miały przede wszystkim charakter korekty stylistycznej, natomiast najważniejsze nowości merytoryczne pojawiły się już w wydaniu z 2000 r.³⁶ Liczba zmian w porównaniu z *editio typica altera* to ponad dwieście ingerencji w dotychczasowy tekst. W tym przedstawieniu zwraca się uwagę jedynie na niektóre z wprowadzonych punktów, skupiono się na tych, które wnoszą znaczny walor nowości, które, zdaniem autora tekstu, bardziej niż inne zainteresować mogą polskiego użytkownika *Mszału*, które wreszcie nasuwać mogą pewne pytania.

Istotnym nowym elementem w strukturze trzeciej edycji *Wprowadzenia ogólnego* jest włączenie nowego, dziewiątego rozdziału. Normy tam zamieszczone, odnoszące się do instrukcji *Varietates legitimae*, wskazują na kryteria, w oparciu o które konferencje episkopatu mogą wprowadzać do tekstu *Mszału* adaptacje wykraczające poza tekst *editio typica*. Takie adaptacje uznane są za nadzwyczajne, usprawiedliwione być mogą ważnym dobrem duchowym Kościołów partykularnych, nie mogą naruszać substancjalnej jedności rytu rzymskiego³⁷.

W tekście dziewiątego rozdziału przypomina się, iż księgi liturgiczne przewidują w wielu miejscach, że w niektórych przypadkach kapłan przewodniczący zgromadzeniu liturgicznemu ma możliwość dokonania pewnych adaptacji. Odnosi się

---

³⁴ BRAGA, L' „*editio typica tertia*” della „*Institutio Generalis Missalis Romani*”, s. 484; zob. też: *Presentazione dell'Em.mo Cardinale Prefetto*, s. 457.

³⁵ *MISSALE ROMANUM ex decreto Sacrosancti Oecumenici Vaticani II instauratum auctoritate Pauli Pp. VI promulgatum, Ioannis Pauli II cura recognitum. Institutio Generalis. Ex editione typica tertia cura et studio Congregationis de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum excerpta*, Roma 2000. Wersja tekstu *Wprowadzenia* z zaznaczonymi przez wytłuszczenie tekstu zmianami proponowanymi w wersji z 2000 r. w porównaniu z wersją z *editio typica altera* zob. *Institutio Generalis Missalis Romani*, EL 114 (2000), s. 405–480.

³⁶ Dokładny wykaz zmian dokonanych w tekście z 2002 r. w porównaniu z wersją z 2000 r. zob. A. WARD, *Final variants in the „Institutio Generalis” of the third typical edition of the „Missale Romanum”*, EL 116 (2002), s. 263–284.

³⁷ Zob. A. CUVA, *Features and significance of the new chapter of the „Institutio Generalis Missalis Romani”*, EL 114 (2000), s. 498–510; zob. też *Presentazione dell'Em.mo Cardinale Prefetto*, s. 458.

to tak do właściwego wyboru formularzy, jak i do skorzystania z możliwości wyboru jednego z proponowanych pewnych gestów (np. według IGMR³ 144 i 277 okadzenie darów może być uczynione albo, jak dotychczas, trzema prowadzeniami trybularza, albo, jakby w nawiązaniu do obrzędowości sprzed soboru watykańskiego II, gestem w formie krzyża; według IGMR³ 84 i 243 podniesienie konsekrowanej Hostii na słowa *Ecce Agnus Dei* może być dokonane nad pateną lub nad kielichem).

Do istotnych nowości w porównaniu z normami znajdującymi się w *editio typica altera* zaliczyć można rozszerzenie możliwości udzielania wiernym komunii pod obiema postaciami. Normy odnoszące się do tego zostały znacznie uproszczone, prawo decyzji zostało w odniesieniu do tej sprawy powierzone, jak stanowi to *Kodeks prawa kanonicznego* (KPK kan. 381 § 1), zwłaszcza biskupowi bez konieczności szukania autoryzacji konferencji episkopatu. Oznacza to, że biskup diecezjalny może udzielić każdemu kapłanowi, jako pasterzowi określonej wspólnoty wiernych, prawa podejmowania decyzji odnośnie możliwości udzielania komunii pod obiema postaciami, również poza przypadkami sugerowanymi wprost w tekście *Wprowadzenia ogólnego*³⁸.

O ile możliwości udzielania komunii pod obiema postaciami zostały w nowej wersji *Wprowadzenia ogólnego* rozszerzone, o tyle wprowadzono pewne ograniczenia odnośnie głoszenia homilii, zastrzeżenia odnośnie sposobu proklamowania modlitwy eucharystycznej, uwagi dotyczące sposobu przyjmowania Komunii przez wiernych i sposobu puryfikowania naczyń liturgicznych. Jeśli chodzi o homilię, to zasadniczo powinien ją głosić główny celebrans, może jednak być też głoszona przez innego kapłana lub, zależnie od okoliczności, przez diakona. Sytuacja, w której homilię głosi biskup lub kapłan nie sprawujący danej Eucharystii, jest uznana za dopuszczalną, aczkolwiek nadzwyczajną, wyraźnie nie zalecaną (IGMR³ 66). W nawiązaniu do pojawiających się współcześnie nadużyć odnośnie do modlitwy eucharystycznej przypomniano odpowiednie normy pochodzące z instrukcji *Inaestimabile donum*, które stwierdzają że proklamowanie modlitwy eucharystycznej zastrzeżone jest dla kapłana, że powinno się posługiwać tekstem zatwierdzonym przez Stolicę Apostolską i że wierni włączają się w aklamacje dla nich przewidziane (IGMR³ 147). Jeśli zaś chodzi o uwagi odnośnie sposobu przyjmowania komunii przez wiernych, to przypominając normy z instrukcji *Inaestimabile donum*, nie dopuszczono do tego, aby wierni sami brali Ciało Chrystusa i kielich z konsekrowaną drugą Postacią. Wierni w czasie przyjmowania komunii mogą pozostać w postawie stojącej lub klęczącej, w zależności od dyspozycji konferencji episkopatu. Jeśli wierni przyjmują komunię w postawie stojącej, wówczas wcześniej wykonuje się odpowiedni gest rewerencji w sposób ustalony przez konferencję episkopatu. W każdym przypadku konsekrowane Postacie mają być spożyte zaraz po ich otrzymaniu, zanim wróci się na swoje

³⁸ *Presentazione dell'Em.mo Cardinale Prefetto*, s. 457.

miejsce (IGMR³ 160). Troską o szacunek dla Postaci eucharystycznych motywowane są również wprowadzone do *Institutio Generalis* normy dotyczące przyjmowania drugiej Postaci przez koncelebransów i normy odnoszące się do puryfikacji. Koncelebransi przed przyjęciem Krwi Pańskiej przyklękają i dopiero wtedy przyjmują komunię (IGMR³ 246). Hostie, które pozostały po udzielaniu komunii, powinny być z szacunkiem odniesione do miejsca przechowywania Eucharystii, zaś wino powinno być spożyte przy ołtarzu przez kapłana lub diakona. Sama puryfikacja naczyń liturgicznych może zostać wykonana przez kapłana (IGMR³ 163), diakona (IGMR³ 183) lub ustanowionego akolitę (IGMR³ 192). Wśród szczegółowych doprecyzowań wymienić można jeszcze szczegółowe omówienie gestów wykonywanych przez kapłana w czasie błogosławieństwa: *Et sacerdos, manus denuo coniungens et statim, manum sinistram super pectus ponens et manum dexteram elevans, subdit Benedicat vos omnipotens Deus et, signum crucis super populum faciens, prosequitur...* (IGMR³ 167), dalej, wzmiankę o tym, aby obrus ołtarzowy był koloru białego (IGMR³ 117), czy jeszcze jedną wzmiankę z tym związaną, tym razem szat liturgicznych. Otóż w *editio typica altera* stwierdza się, że możliwe jest zastąpienie w dni uroczyste szat liturgicznych przepisanego koloru innymi, bardziej ozdobnymi, choćby nie były w kolorze dnia. Odnosić się to może np. do szat koloru złotego, którym zwyczajowo w Polsce zastępuje się inne kolory. W *editio typica tertia* ten punkt się nie pojawia. Kolejnym jeszcze doprecyzowaniem jest norma odnosząca się do gestu przyklęknięcia przed tabernakulum umieszczonym z tyłu za ołtarzem. W *editio typica tertia* przewiduje się, że w czasie trwania akcji liturgicznej centralnym miejscem zgromadzenia liturgicznego jest ołtarz i to ku ołtarzowi (nie ku tabernakulum) kierują się odpowiednie oznaki szacunku (IGMR³ 274). Oczywiście, sprawy te, jak wiele innych, mogą być rozstrzygnięta inaczej przez konferencję episkopatu.

Odnotować można potwierdzenie w nowej edycji tego, iż zgodnie z teologią zgromadzenia eucharystycznego, formą wzorcową sprawowania mszy świętej jest *Missa cum populo*. Jest to świadectwo świadomości pastoralno-teologicznej odmiennej od tej, która w *Ordo Missae Mszału* z 1570 r. na pierwszym miejscu umieszczała obrzędy *Missa privata* z ewentualnością włączenia dodatkowych punktów, gdy obecni są posługujący, schola, czy biskup. Za *Ceremoniale Episcoporum* potwierdza się, że funkcję wzorczą pełni liturgia sprawowana pod przewodnictwem biskupa z udziałem prezbiterium, diakonów i posługujących, z pełnym i czynnym udziałem wiernych.

Obok mszy z udziałem ludu (*Missa cum populo*) dopuszcza się możliwość — na wzór dawnej *Missa privata* — *Ordo missae cuius unus tantum minister participat*. Obok zmiany nazwy tej części *Mszału* zauważyć trzeba ujednolicenie formy sprawowania obrzędów, gdy sprawuje się mszę świętą z udziałem ludu i z udziałem tylko jednego posługującego. W normach *editio typica altera* z 1975 r. widać jeszcze ślad zwyczaju rozpoczynania obrzędów na stopniach ołtarza i przedstawiania

Mszалу z prawej na lewą stronę ołtarza. Te odrębności zostały w nowej edycji zniesione³⁹ Ujednoczona współcześnie forma rozpoczęcia mszy świętej jest następująca: podejście do ołtarza, głęboki skłon ołtarzowi, ucałowanie ołtarza, udanie się do miejsca przewodniczenia (lub rozpoczęcie liturgii od ołtarza), recytacja przez posługującego lub przez kapłana antyfony na wejście, znak krzyża, pozdrowienie itd. (IGMR³ 256, 257).

Warto zwrócić uwagę na sposób, w jaki w nowej edycji opisywani są posługujący świeccy. Dość często wprowadzone są odniesienia do ustanowionych lektorów i akolitów; najczęściej tekst posługuje się wówczas terminem *rite institutus*. W odniesieniu do tych, których tradycyjnie nazywa się „ministrantami” terminologia jest różna, mamy terminy: *ministri*, *ministri laici* (IGMR³ 100) lub *alii laici* (IGMR³ 101). W *editio typica altera* znalazły się uwagi odnośnie powierzania pewnych posług kobietom. Uwagi te nie pojawiły się już w *editio typica tertia*. Jest to sugestią zrównania wszystkich wiernych świeckich, bez względu na płeć, w odniesieniu do możliwości pełnienia różnych posług liturgicznych⁴⁰. W tym kontekście pojawia się pytanie, czy uwaga ta odnosi się również do posługi ustanowionego lektora i akolity. Jest ono o tyle zasadne, że dokumenty prawa liturgicznego odnoszące się do czynności wykonywanych przez wszystkich wiernych (bez ograniczeń odnoszących się do płci) określają, by świeccy proklamowali lekturę Pisma Świętego (z wyjątkiem Ewangelii), wypowiadali wezwania modlitwy powszechnej, przewodniczyli śpiewowi zgromadzenia, akompaniowali na organach i innych instrumentach dopuszczonych do kultu, wypowiadali w odpowiednich miejscach komentarze i pouczenia, nawet wyjaśniali Ewangelię w mszy z udziałem dzieci, pełnili inne funkcje, jak powitanie wiernych i wskazywanie im odpowiednich miejsc, posługiwanie porządkowi w czasie procesji, zbieranie ofiar, przyniesienie darów chleba i wina z wodą, udzielanie komunii poza mszą świętą, ekspozycja i repozycja Najświętszego Sakramentu, przewodniczenie nabożeństwom słowa, przewodniczenie liturgii słowa w celebracji pokutnej, przewodniczenie obrzędowi pogrzebu, przewodniczenie liturgii godzin, asystowanie jako świadkowie kwalifikowani w celebracji sakramentu małżeństwa, przewodniczenie i celebrowanie niektórych błogosławieństw⁴¹. W IGMR³ 107 przewiduje się, że czynności liturgiczne, które nie są własnymi czynnościami kapłana lub diakona, mogą być powierzone odpowiednim świeckim (*laicis idoneis*, bez zastrzeżenia odnośnie płci) przez proboszcza lub rektora kościoła. Świeccy ci otrzymują albo litur-

³⁹ *Presentazione dell'Ecc.mo Arcivescovo Segretario*, s. 462.

⁴⁰ Zob. BRAGA, L' „*editio typica tertia*” della „*Institutio Generalis Missalis Romani*”, s. 488.

⁴¹ F.W. THIELE, *Servizio delle donne all'altare*, Not 30 (1994), s. 353–354. Autor tego artykułu, wymieniając listę poszczególnych posług liturgicznych, które mogą być wykonywane przez kobiety, cytuje (obok KPK): *Epistula Consilii ad Praesides Conferentiarum Episcopaliūm*, instrukcję *Liturgicae institutionis*, instrukcję *Inaestimabile donum*, dyrektorium *De Missis cum pueris*, a także: *Immansae caritatis*, *De sacra Communione et de cultu mysterii eucharistici extra Missam*, *Ordo Paenitentiae*, *Ordo Exequiarum*, *Institutio generalis de Liturgia Horarum*, *Ordo celebrandi Matrimonium*, *De Benedictionibus*.

giczne błogosławieństwo (*liturgica benedictione*), albo czasowe upoważnienie (*temporanea deputatione*). W nowej edycji *Mszatu* znajduje się obrzęd zatytułowany *Ritus ad deputandum ministrum sacrae Communionis ad actum distribuendae*. Brak jest obrzędów odnoszących się do błogosławieństwa udzielanego innym posługującym. Zdaniem komentatorów, takie obrzędy są niekonieczne, gdyż *deputatio temporanea* (o której wspomina się też w KPK kan. 230 § 2) powinna być prostym zleceniem wypowiedzianym w lokalnym zgromadzeniu liturgicznym bez szczególnie uroczystej oprawy liturgicznej czy jurydycznej⁴². Czy jednak — w kontekście tak częstej wzmianki o ustanowionych: lektorze i akolicie (*acolythus, lector rite institutus*) — jedynym sposobem, w który kobieta wprowadzana jest do czynności liturgicznych ma być *temporanea deputatione* lub *liturgica benedictione*? Czy jej udział w powszechnym kapłaństwie Chrystusa nie może być realizowany również przez ustanowioną posługę?

Do spraw, które również mogą wywołać pewne zamieszanie, zaliczyć można obecność ogólnych reguł, które w dyskusji nad ich praktyczną aplikacją mogą doprowadzić do konfliktu. W IGMR³ 111 wspomina się o takiej organizacji celebracji, aby przygotowani byli wszyscy zaangażowani: kapłani, posługujący i wierni. W konkluzji pojawia się doprecyzowanie odnoszące się do kapłana: *sacerdos vero, qui celebrationi praeest, ius semper manet disponendi de his quae ipsi competunt*. Podobnej sprawy, czyli zakresu kompetencji kapłana przewodniczącego i ogólnych zasad odnośnie do *ars celebrandi*, dotyczy inny z punktów *Wprowadzenia ogólnego* — IGMR³ 352: *sacerdos proinde, in ordinanda Missa, ad commune bonum spirituale populi, potius quam ad suam propensionem, attendet*. Wątpliwość wzbudza jednak to, czy czasami te punkty nie będą przedmiotem konfliktu, gdyż w jednym wypadku mamy do czynienia z odwołaniem się (w ramach kompetencji kapłana) do jego arbitralnego wyboru, w drugim zaś jest wezwanie raczej do rezygnacji z jego arbitralnego wyboru na rzecz tego, co ma nazwę *commune bonum spirituale populi*. Zdaniem C. Bragi, komentującego nowość *editio typica tertia*, zachodzi tutaj możliwość przywoływania przez dyskutantów, proponujących zupełnie sprzeczne rozwiązania praktyczne jako argumentów, różnych zdań *Wprowadzenia*⁴³

W dokumentach Kościoła zaleca się kapłanom codzienne sprawowanie Eucharystii. *Kodeks prawa kanonicznego* (kan. 904) przywołuje w tej dziedzinie wskazania Soboru Watykańskiego II (*Presbyterorum ordinis*, 13). W nowym *Wprowadzeniu* (IGMR³ 114) wzywa się kapłana do uwzględnienia jeszcze jednej zasady odnośnie celebracji: zwyczajną formą obecności w Eucharystii jest taka, która wynika z przyjętych święceń. A zatem, jeśli kapłani uczestniczą w liturgii, zasadniczo powinni, po założeniu odpowiednich szat, koncelebrować, o ile jakaś ważna przyczyna tego nie uniemożliwia. Podobna uwaga odnosi się do obecności diakona (IGMR³ 171):

⁴² BRAGA, L' „*editio typica tertia*” della „*Institutio Generalis Missalis Romani*”, s. 488.

⁴³ Zob. *tamże*, s. 496.

jeśli jest obecny, powinien być ubrany we właściwe dla siebie szaty liturgiczne i wykonywać czynności dla niego przewidziane⁴⁴.

Wśród nowości o charakterze zawężającym przywołać można w tekście trzeciej edycji *Wprowadzenia* przypomnienie o znaczeniu i niemożliwości zastępowania innymi tekstami śpiewu *Gloria* (IGMR³ 53) i psalmu responsoryjnego (IGMR³ 61). Przypomniano, że nie są to śpiewy zastępowalne w sposób dowolny, nie towarzyszą one innym czynnościom, ale stanowią same w sobie część rytu. Ta sama uwaga odnosi się też do innych elementów: do *Sanctus* i do wyznania wiary. Nie powinno się tych tekstów zastępować innymi śpiewami nawet o podobnej treści⁴⁵

Inna uwaga o charakterze zawężającym odnosi się do wezwań modlitwy powszechnej. W tekście trzeciej edycji *Wprowadzenia* odnajdujemy cztery cechy, którymi powinny się odznaczać: *sobrie, sapienti libertate, paucis verbis compositae, precatationem universae communitatis exprimant* (IGMR³ 76). Dodać jeszcze można, że wprowadzenie do modlitwy i konkluzję wezwań modlitwy powszechnej wypowiada kapłan od miejsca przewodniczenia. Oznacza to, że nie powinien tego czynić jeden z koncelebransów i że czynność ta jest zastrzeżona dla głównego celebransa (IGMR³ 71). Z kolei słowa wzywające do przekazania znaku pokoju: *Offerte vobis pacem* formułowane są przez diakona lub jednego z koncelebransów (IGMR³ 239). Zatem nie są to słowa, które koniecznie musi wypowiadać główny celebrans; w przypadku koncelebrzy bez udziału diakona raczej powinien je wypowiedzieć nie przewodniczący, lecz jeden z koncelebransów.

4. Podsumowanie

Jednym z istotnych motywów, które uzasadniały prace nad nowym wydaniem *Mszалу rzymskiego* były oczekiwania o charakterze duszpasterskim i formacyjnym⁴⁶. Wśród wielu postulatów tej natury, które sformułować by można w podsumowaniu niniejszej prezentacji, pozwolę sobie wymienić następujące:

- (1) umieszczenie w polskim tłumaczeniu trzeciego wydania *Mszалу rzymskiego* nut do całego tekstu anafory;
- (2) rozważenie zagadnienia obecności w zgromadzeniu liturgicznym stałych diakonów;
- (3) rozważenie problemu obecności w zgromadzeniu liturgicznym ustanowionych akolitów i lektorów;

⁴⁴ KL 26, 28; zob. BRAGA, L' „*editio typica tertia*” della „*Institutio Generalis Missalis Romani*”, s. 491.

⁴⁵ BRAGA, L' „*editio typica tertia*” della „*Institutio Generalis Missalis Romani*”, s. 492.

⁴⁶ *Presentazione dei motivi per una terza edizione tipica de Messale romano (24 gennaio)*, Not 27 (1991), s. 42–43.

- (4) postulat opracowania lokalnej wersji ceremoniału;
- (5) miejsce liturgii w języku łacińskim z chórami gregoriańskim.

Ad (1) W dodatku muzycznym *editio typica tertia*, który umieszczono tuż po części zawierającej obrzęd mszy świętej, znajdują się nuty do śpiewu całości tekstu czterech modlitw eucharystycznych zawartych w *Ordo missae*. Można postulować zastosowanie tego pomysłu również w polskim tłumaczeniu *Mszалу*. Śpiew całości anafory z pewnością podkreśla wyjątkowość tej części liturgii, nadaje jej uroczysty charakter, staje się zapowiedzią tego śpiewu, którym Kościół – Oblubienica wyrażać będzie swoją miłość i uwielbiać Boga na Wiecznych Godach Baranka. Ponadto jest to kolejny ze znaków, który utrwała w świadomości wiernych prawdę o jedności anafory zaczynającej się od dialogu przed prefacją, trwającej do *Amen* po *Per ipsum*.

Ad (2) Wśród posługujących w liturgii pierwsze miejsce po kapłanie, na mocy przyjętych święceń, zajmuje diakon (IGMR³ 94). Linia rozwojowa liturgii Kościoła zachodniego — w odróżnieniu od liturgii Kościoła wschodniego — przebiegała w taki sposób, że ten ważny znak liturgiczny, jakim jest obecność w zgromadzeniu eucharystycznym stałego diakona, przestał być traktowany jako konieczny, czy choćby ważny. Kościół zachodni doby posoborowej z pewnością czeka jeszcze wielka praca dotycząca przywrócenia w liturgii obecności stałego diakona jako ważnego znaku liturgicznego, który ukazuje Kościół w bogactwie jego posług i charyzmatów. Z pewnością praca ta znajduje zachętę w trzeciej edycji *Mszalu*.

Ad (3) Jeszcze wyraźniejszą zachętę odnajdzie się w trzeciej edycji dla pracy nad przywróceniem w praktyce Kościoła obecności ustanowionych akolitów i ustanowionych lektorów. Ten szczegółowy punkt reformy Soboru Watykańskiego II, jakim było odejście w liście apostoelskim *Ministeria quaedam* od traktowania dawnych święceń niższych jako wyłącznie kolejnych stopni niezbędnych w karierze zmierzającego do kapłaństwa hierarchicznego, nadal pozostaje zadaniem do zrealizowania. Zastanović by się można, czy nie należałoby już teraz wzmacniać aktywność odpowiednio przygotowanych świeckich (np. odbywających długotrwałą formację w jednym z katolickich ruchów odnowy, wzbogaconą jeszcze studiami teologicznymi) mocą ustanowionej posługi lektora czy akolity? Co właściwie stoi na przeszkodzie, aby katechizujący świecki, który mocą kapłaństwa powszechnego uczestniczy w szczególnie sposób w misji głoszenia słowa Bożego, mający kompetencje teologiczne potwierdzone tytułem licencjata lub magistra teologii, jako eklezjalne potwierdzenie swojej posługi otrzymywał nie tylko dekret o charakterze prawnym (misję kanoniczną), ale też ustanowioną posługę? Ustanowiona posługa oznaczałaby dla wprowadzanego w nią wiernego trwałe potwierdzenie Kościoła dotyczące rozpoznania sposobu aktualizowania przez niego jego udziału w misji kapłańskiej, prorockiej i królewskiej Chrystusa. Oznaczałoby to jednak konieczność odejścia od teorii i praktyki nadawania posługom liturgicznym wyłącznie wymiaru formacyjnego i prowizorycznego.

Wydaje się wreszcie, że w odniesieniu do zagadnienia ustanowionych posług, należałoby też zacząć się przygotowywać do nadchodzącej też i do Polski dyskusji na temat obecności kobiet wśród posługujących. Chodziłoby o udzielenie odpowiedzi na pytanie: W jaki sposób w strukturze liturgicznych znaków ujawniać się ma udział kobiety w powszechnym kapłaństwie Chrystusa? Czy jedyną uprawnioną formą ma być *temporanea deputazione*, czy też polecenie wydane *ad hoc rite*? Wydaje się, że byłby jeszcze w Polsce czas na spokojniejszą dyskusję na ten temat. Jeśli chodzi o normy znajdujące się w *Institutio Generalis*, to warto zauważyć, iż w miejscu, gdzie wcześniej były w *editio typica altera* pewne zastrzeżenia odnośnie posług wykonywanych przez kobiety i zakaz wykonywania posług w prezbiterium (IGMR² 70), w *editio typica tertia* mamy tylko ogólną wzmiankę, iż sprawy dotyczące posług sprawowanych przy ołtarzu pozostawione są gestii biskupa miejsca (IGMR³ 107).

Ad (4) Pracujący nad publikacją trzeciej edycji *Mszalu* rzymskiego członkowie Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów wyrażali postulat poszukiwania sposobów polepszenia stylu sprawowania liturgii przez celebransów⁴⁷ Ten postulat znajdujemy również w najnowszej encyklice Jana Pawła II — *Ecclesia de Eucharistia*. W punkcie 52 znajdujemy taki apel:

Niestety, trzeba z żalem stwierdzić, że począwszy od czasów posoborowej reformy liturgicznej, z powodu źle pojmowanego poczucia kreatywności i przystosowania, nie brakowało nadużyć, które dla wielu były przyczyną cierpienia. Pewna reakcja na „formalizm” prowadziła niekiedy, zwłaszcza w niektórych regionach, do uznania za nieobowiązujące „formy” obrane przez wielką tradycję liturgiczną Kościoła i jego Magisterium, i do wprowadzenia innowacji nieupoważnionych i często całkowicie nieodpowiednich.

Czuję się zatem w obowiązku skierować gorący apel, ażeby podczas sprawowania Ofiary eucharystycznej normy liturgiczne były zachowywane z wielką wiernością. Są one konkretnym wyrazem autentycznej eklezyjalności Eucharystii; takie jest ich najgłębsze znaczenie. Liturgia nie jest nigdy prywatną własnością kogokolwiek, ani celebransa, ani wspólnoty, w której jest sprawowana tajemnica. Apostoł Paweł był zmuszony skierować nagłe słowa do wspólnoty w Koryncie z powodu poważnych uchybień w celebracji eucharystycznej, którą sprawowali podzieleni (*skismata*), tworząc różne frakcje (*airéseis*) (por. 1 Kor 11, 17-34). Również w naszych czasach posłuszeństwo normom liturgicznym powinno być na nowo odkryte i docenione jako odbicie i świadectwo Kościoła jednego i powszechnego, uobecnionego w każdej celebracji Eucharystii. Kapłan, który wiernie sprawuje mszę św. według norm liturgicznych, oraz wspólnota, która się do nich dostosowuje, ukazują w sposób dyskretny, lecz wymowny, swą miłość do Kościoła. Dla wzmocnienia tego głębokiego poczucia wartości norm liturgicznych poprosiłem odpowiednie dykasteria Kurii Rzymskiej o przygotowanie bardziej szczegółowego dokumentu, także z odniesieniami o charakterze prawnym na ten tak ważny temat. Nikomu nie można zezwolić na niedocenianie powierzonej nam tajemnicy: jest ona zbyt wielka, ażeby ktoś mógł pozwolić sobie na traktowanie jej wedle własnej oceny, która nie szanowałaby jej świętego charakteru i jej wymiaru powszechnego.

Odnaleźć zatem by można i w tych, i w innych tekstach, zachętę do pracy nad pewnym uporządkowaniem zwyczajów liturgicznych, które odpowiadałyby tradycji

⁴⁷ Zob. *Cronaca dei lavori della „Plenaria” 1996*, Not 32 (1996), s. 481.

Kościół w Polsce. Każdy z obserwujących liturgię Kościoła posoborowego w Polsce przytoczyłby wiele przykładów — przytaczając sformułowania encykliki — traktowania liturgii jako prywatnej własności celebransa bądź wspólnoty. Wydaje się, że bardzo sensowny w tym kontekście wydaje się realizowany już pomysł skomponowania ceremoniału wspólnoty parafialnej. Problemem jest jednak zagadnienie rangi, jaką miałyby mieć planowana edycja. Na ile oczekiwać można na jakąś formę oficjalnej aprobaty Konferencji Episkopatu? Na ile oczekiwać można na poparcie tego pomysłu przez środowiska liturgistów w Polsce? Czy ta pozycja ma pozostać jedynie niezobowiązującym podręcznikiem dla wolontariuszy?

Ad (5) Obserwując liturgię, można by niekiedy odnieść wrażenie, że po soborze watykańskim II liturgia w języku łacińskim z chórałem gregoriańskim została zakazana i że do jej sprawowania trzeba mieć jakieś specjalne upoważnienie. Nowa edycja *Mszалу rzymskiego* potwierdza kolejny raz, że to wrażenie jest jak najbardziej mylne. *Editio typica tertia* jest przedstawiana nie tylko jako podstawa do tłumaczeń na języki narodowe, ale najpierw i przede wszystkim jako księga do liturgii sprawowanej w języku łacińskim. Przypomnieć sobie tu można wątpliwości dotyczące włączenia do struktury *Mszалу* tekstów łacińskich modlitw eucharystycznych do mszy z udziałem dzieci argumentowane właśnie tym, że z założenia formularze te mają jedynie charakter wzorczy dla tłumaczeń na języki narodowe (ostatecznie, formularze modlitw eucharystycznych do mszy z udziałem dzieci znalazły się na samym końcu księgi, właściwie już poza jej podstawowym korupsem).

Obfitość tekstów nutowych w *editio typica tertia* może stanowić zachętę dla tych, którzy nie pogodzili się na praktyczne usunięcie z praktyki liturgicznej Kościoła jednego z jej skarbów, mianowicie chórału gregoriańskiego. Można mieć pewność, iż nie są zgodne z duchem Kościoła głosy postulujące pozostawienie chórału na „śmietniku” historii. Wydaje się, że przynajmniej w środowiskach elitarnych śpiew gregoriański mógłby nadal brzmieć jako *unitatis vinculum* z liturgią dziesiątek pokoleń, które w geniuszu tego śpiewu wyrażały swoje *credo*. Czy środowisko liturgistów może w tym kontekście być środowiskiem elitarnym?

Na zakończenie sformułować można pragnienie ukazania się polskiego tłumaczenia *editio typica tertia*. Zgodnie z intencją redaktorów, księga ta jest wartościowym narzędziem w służbie ludowi Bożemu, pomocą dla formacji wiernych w kierunku świadomego i czynnego uczestnictwa⁴⁸ Już teraz dobrze jest przygotować odpowiednią oprawę medialną dla nowej edycji. Tę okazję można wykorzystać jako możliwość uporządkowania w Polsce tych elementów *ars celebrandi*, które wzbudzają zamieszanie. Być może zasadne byłoby połączenie promocji nowej edycji polskiego tłumaczenia *Mszалу* z wydaniem *Ceremoniału wspólnoty parafialnej*.

⁴⁸ *Presentazione dell'Em.mo Cardinale Prefetto*, s. 459.